

ANNA JUROVÁ

Cigányok-romák Szlovákiában 1945 után

Néhány demográfiai adat

A volt Csehszlovákiához hasonlóan immár az önálló Szlovákia is A azon országok közé tartozik, amelyekben rendkívül magas a roma népesség aránya. Azonban e kisebbségről nem álltak rendelkezésre pontos és megbízható demográfiai adatok; a roma etnikumhoz tartozás megállapításának módszerei és mibenlétének megítélése pedig minden európai országban különbözőek. Többfajta adatforrás kombinálásával feltételezték, hogy a romák száma a volt Csehszlovákiában 1989-ben körülbelül 400 ezer. A közigazgatás városi és járási hivatalainak 1989-es nyilvántartása alapján Szlovákiában 253 943 roma élt, az összlakosság 4,8 százaléka, s ezzel az ország Európában az első helyre került. Ugyanakkor indokolt feltételezni, hogy a roma lakosság száma ennél magasabb, mivel a beilleszkedett, a társadalmi átlag normáknak megfelelő romák kimaradtak a hivatalok nyilvántartásából. 1989. december 31-ig Kelet-Szlovákiában az államigazgatási szervek 140 241 romát tartottak nyilván (ez a régió lakosságának 9,1 százaléka, a szlovákiai romák létszámának majdnem 55 százaléka). E régió egyes járásaiban a romák aránya a 15-19 százalékot is eléri. A romák koncentrált jelenléte tehát Kelet-Szlovákiában sajátos problémákat okoz, amelyeknek gyökerei és okai a romák múltjában keresendők, és a múlt rendszer idején is társadalmuk fejlődésétől függtek.

Mind Szlovákiában, mind a volt Csehszlovákiában gyakran felülbecslik a romák létszámát. Az Európa Tanács anyagai, a közép- és kelet-európai etnikai kisebbségekkel foglalkozó nyugati publikációk, például a Bertelsmann Alapítványnál, az Európa Intézet kiadványai vagy J. P. Liégeois *Roma, Tsiganes, Voyageurs* című publikációja (szlovák verzióját *Romák, cigányok, vándorok* címen a múlt évben adta ki az Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központja), valamint a sajtóban megjelenő cikkek, illetve a médiumokban elhangzó információk (Szabad Európa) Csehországban és Szlovákiában együtt 800 ezres roma lakosságról közölnek adatokat (300 ezret Csehországban és több mint 500 ezret Szlovákiában), amellyel nem érthetünk egyet. A többéves kutatási gyakorlattal rendelkező demográfusok, etnográfusok megerősítik mind a háború utáni időszak roma népességre vonatkozó összeírásainak adatait, mind a nemzeti bizottságokban (tanácsokban) e lakosságról vezetett nyilvántartásokat, mind a roma lakosságra vonatkozó külön, azaz az 1970-ben és 1980-ban elvégzett cenzusos népszámlálását. Amennyiben a háború utáni első, 1947-es összeírásban rögzített helyzetből, azaz a 101 190-es csehszlovákiai cigány-roma létszámból indulunk ki, a roma népesség létszámának megállapítása a 80-as évek végén, a háború utánihoz képest négyszeres növekedéssel számolva, reálisnak mondható. Az 1966 és 1968 között végzett összeírások szerint, amelyeket a cigány lakosság problémáinak megoldására létrehozott kormánybizottság számára készítettek el, megállapították, hogy a roma lakosság egy része (főként a legfejlettebb romák és a vegyes nemzetiségű családok) nem került be a nyilvántartásba, s ugyanez történt a későbbi cenzusok esetében is, amikor különféle szubjektív kritériumokat alkalmaztak a lakosság etnikai hovatartozásának megítélésében, ezzel a megállapítással egyet lehet érteni. Azzal azonban nem lehet egyetérteni, hogy a nyilvántartásból kimaradt volna az állam roma lakosságának de facto a fele (maguk a roma etnikum képviselői mutatnak rá a nemzeti tanácsok és az állambiztonsági szervek által végzett nyilvántartásokat, ellenőrzéseket és általában a roma népesség múltját kísérő diszkriminációra).

A közös állam szétválása után megesik, hogy a közös adatokat helytelenül alkalmazzák, és mechanikusan átviszik a szlovákiai viszonyokra, ami a bevezetett számbeli adatok értékének és jelentőségének csökkenését eredményezi a gyakorlati politikában és annak más államok részéről való elfogadásában. Ha minden fent említett körülményt figyelembe veszünk, nem fogadhatjuk el azokat az adatokat, amelyek a háború végétől a szlovákiai roma népesség nyolcszoros növekedését jelentenék. A roma lakosság létszámának túlbecslése még inkább eltorzítja jelentős részüknek amúgy is kedvezőtlen szociális helyzetét Szlovákia gazdasági és társadalmi átalakulásának folyamatában.

Az 1991-es népszámlálás alapján a Szlovák Köztársaság lakosságának száma: 5 268 935; a 4 511 679-es szlovákságon (85,6%) kívül több nemzeti kisebbség él az országban - a legnagyobb létszámúak a magyarok, utánuk a romák következnek. Hatvan év után először nyílt a romáknak lehetőségük arra, hogy szabadon deklarálják nemzetiségi hovatartozásukat. A roma etnikai tudat alacsony szintje, az etnikumon belüli integráció elégtelensége, a roma politikai és kulturális szervezetek felkészületlensége és nézetbeli szétforgácsoltsága azt eredményezte, hogy e lehetőséget csak 75 802-en használták ki a felmérések végleges eredménye szerint, miközben a demográfiai és statisztikai források a roma népesség ismételen növekvő trendje alapján jelenleg 300 ezres létszámú roma lakosságot feltételeznek, ami Szlovákia összlakosságán belül mintegy 5,7 százalékos arányt jelent.

A szlovákiai roma lakosság létszámának folyamatos növekedését meg- erősítik a források: a történelmi Magyarország 1893-as romaösszeírásától kezdve (36 ezer) az 1927/117. számú törvény elfogadása alkalmából a vándorcigányokról készített összeíráson át (62 192) az 1947-es, háború utáni összeírásig (84 438). A Csehországban összeírt romákat de facto Szlovákiából telepítették át (több mint 16 ezer személyt); a cigány lakosság problémáinak megoldására létrehozott kormánybizottság számára 1966-1968-ban készített külön összeírásokban 165 006 szlovákiai roma szerepel; 1980-ban számuk már 199 853; 1989-ben további növekedést jegyeztek fel: ekkor 253 943 nyilvántartott és állandó bejelentővel rendelkező roma polgára volt Szlovákiának.

A többségi nemzetétől eltérően a roma népesség korstruktúrája kifejezetten progresszív jellegű. Mindenekelőtt a gyermekek magas aránya (az 1947-es összeírásban 39,3%; az 1966-1968-as összeírásban 50%; az 1970-es években 45% fölött; az 1980-as években 43%-on állandósult) és az idősebb korosztályok kis létszáma (a 60 év fölötti életkort csak nagyon kevés roma éli meg) jellemzi. A munkaképes korú lakosság aránya a többségi nemzetéhez képest körülbelül 7 százalékkal alacsonyabb. A roma férfiak átlagéletkora csak 55, a nőké 59 év, s ez 12, illetve 15 évvel alacsonyabb az össznépségen belül.

A magas születési arányszám a roma nők egész reprodukciós időszak alatti magas termékenységének következménye, különösen az elmaradott roma közösségekben, ahol egy anyára átlagban több mint öt elveszületés esik. Még ha a csecsemőhalandóság csökkenő tendenciát mutat is, a többségi nemzethez viszonyítva még mindig nagyon magas, három-négyszeres. Jelentős sajátosság a romák körében a 18 éves kor alatt először szülő nők magas száma (az elmaradottabb helységekben arányuk a népesség többi részéhez viszonyítva több mint 30%). Az utóbbi két-három évtizedben a romák körében is demográfiai forradalom zajlik, főként a szociálisan fejlettebb környezetben, ahol a csecsemőhalandóság mellett csökken az elveszületések egy anyára eső aránya is, egyre kevesebb a 35 évesnél idősebb nők szüleiének száma és a 18 évesnél fiatalabb először szülő nőké.

A romák szubetnikus csoportjai

A Szlovákiában élő romák két alapsoporra oszlanak. A régen betelepülteké a népesebb (kb. 90%), ők a 16-18. század óta élnek e területen. Nyelvi környezetük szerint megkülönböztethetők szlovák romák (*szlovacsike* vagy *szervike romu*) és magyar romák (*ungrike roma*), az utóbbiak elsősorban Dél-Szlovákiában élnek. Kultúrájuk alapvetően azonos. Megélhetésük alapformája a parasztnál végzett alkalmi munka volt. Legjelentősebb iparuknak a kovácmesterség számított, amelynek ismeretét valószínűleg Indiából hozták magukkal. Archaikus módszerrel dolgoztak (guggolva vagy ülve), és használt anyagokat munkáltak meg, ezért nem jelentettek konkurenciát a nem roma kovácsok számára, tevékenységükre a többségi lakosság szegényebb rétegei tartottak igényt. Ma már csak néhány roma foglalkozik kovácmesterséggel, főként iparművészeti kovácsoltvas árukat, rácsokat, sodronyokat, gyertyatartókat és hasonlókat készítenek. Emellett jellegzetes roma mesterségnek számított a seprűkészítés, faszénégetés, kosárfonás, vályogvetés; a roma asszonyok a parasztok kemencéjét és házának földjét tapasztották, disznószőrből kefét készítettek, primitív szövőszéken speciális szőtteket szőttek. A régi letelepedésű romák jelentős megélhetési forrása a zenélés volt. A 19. és 20. század fordulójának cigányzenészei a városi kávéházi zenészek gazdag és saját etnikumuktól gyakran elhatárolódó speciális rétegét alakították ki.

A romák második csoportját az ún. oláh cigányok alkotják (*vlasike roma*, *Vlachi*), akik Szlovákiába főként a 19. század második felében és később, közvetlenül a második világháború befejezése után is vándorcigányként érkeztek a mai Románia területéről. A két háború közötti időszakban egy részük félig letelepedett életmódot folytatott, a többiek pedig 1958-1959-ig vándoroltak, amikor is kényszerítették őket az egy helyben lakásra. A régen letelepedett szlovák és magyar romáktól világosabb bőrszínük különbözteti meg őket; szeretik a tarka, erős színeket és az arany ékszereket. Megélhetésük hagyományos forrásai közé tartozott a lókupecség, a kovácmesterség, a teknővájás, üstkészítés. Jelenleg a kereskedés és a viszonteladás aktualizált formáinak köszönhetően a romák leggazdagabb rétegéhez tartoznak, elsősorban Dél-Szlovákia városaiban és községeiben élnek. A régen betelepültek és a szigorú rokoni közösségben élő oláh cigányok között minimális a kapcsolat. Szlovákiában szóróványosan fordulnak elő a szintek etnikai alcsoportjának maradványai, akik különféle búcsús körhinták, céllövöldék üzemeltetéséből, köszörülésből és hasonlóból tartották fenn magukat.

A roma társadalom életét belső viszonyaik és viselkedésük saját normarendszere, valamint társadalmi kapcsolataik szabályozzák. A legjellegzetesebb hagyományokat az oláh cigányok őrizték meg és tartják be, főként a helyi etnikai közösségek és a roma családok szintjén. A helyi társadalom élén a vajda (*mujalo*) áll, aki széles döntési jogkörrel rendelkezik. A múltban hatalmát látható külső ismertetőjegyek is jelképezték. A régen letelepült romák környezetében a *cshibalo* az általánosan tisztelt és respektált férfi, aki az etikai normák betartása, a rend fölött őrködött, ő volt a szertartásvezető, képviselte a helyi társadalmat a közigazgatással való kapcsolatban. A társadalmi kötődések felbomlásával az utóbbi évtizedekben alaposan megcsappant a roma közösségek ezen intézményének autoritása is. A roma társadalom alapja a család maradt, amelyben a döntési jog a férfiaké, de a háztartás vezetése teljes mértékben az asszonyokra hárul.

Az állami politika az elmúlt rendszerben

A roma etnikum problémái semmiképpen sem játszottak domináns szerepet a háború befejezése utáni fejlődésben és a hatalomért folytatott politikai harc kontextusában. A roma kisebbséggel reálisan senki sem számolt a megújított állam jövőjét illető mérlegelésekben. A háborús időszak fájldöző évei múltán, valamint a romák egyenjogúságának proklamálása után a priori elvárták tőlük a társadalomba és a termelésbe való konfliktusok nélküli beilleszkedést. A roma népesség Szlovákia azon területein volt jelentős tényező, ahol hagyományosan nagy számban élt már a háború előtti időszakban is. Az idő tájt a szomszéd államokból vándorcsoportok özönlöttek Szlovákia területére. A roma népesség egyenetlenül helyezkedett el, egyes régiókban és helységeken koncentrált. Dél-Szlovákiában tovább bonyolították a határ menti viszonyokat, a háborús események által különösen megviselt Kelet-Szlovákiában pedig nem találtak megoldást alapvető egzisztenciális problémáikra. A nagy létszámú családok szociális helyzete a háború után tovább romlott. A romák Szlovákiából (Csehországban 1945 májusában körülbelül ezer roma élt) főként a határvidékekre irányuló széles körű spontán migrációval a köztársaság egész területén kezdenek szétszóródni (a háború utáni két évben kb. 16 ezer roma települt át munkát keresve Csehországba). A migrációban részt vevő romák egy részének valóban az volt a szándéka, hogy aktívan, önállóan és végérvényesen megoldja családja munka- és lakhatási problémáit. A romák másik része azonban állandóan vándorolt, magatartása aszociális maradt, továbbra is bűncselekmények elkövetéséből élt. Így több területen és helységeben bonyolulttá vált a helyzet; viszonyuk a többségi lakossággal nagyon feszültté vált, mivel a háború után mindenkinek nehéz volt a helyzete.

Ebben az időszakban az állami szervek és a lakosság romákkal kapcsolatos magatartásában két jól elkülöníthető irányzat lelhető fel. Az egyikre a segítségnyújtás munkaügyi és lakásproblémáik megoldásában, egyfajta szociális-karitatív szemlélet és a jóindulatba, szabálysértéseik elnézésébe torkolló tolerancia, együttérzés, valamint a gyakori tanácsalanság és elmaradottságukkal magyarázott megbocsátás jellemző, amelyet a rasszizmus vádjától való félelem diktált (például a kitelepített németek után maradt elnéptelenedett helységebe, lakásokba, házakba telepítették be őket; a Szepességben, Privigye járásban ismert volt Nyitrafenyves község esete, amelyet a betelepített romák teljesen tönkretettek, leromboltak, s ugyanezt tették a körmöci járás Kunvágás nevű helységében és másutt is). A másik irányzatot az előítéletek tömege, a romák problémáinak hanyag kezelése, elutasítás és averzió, kényszerletelepítés, a represszív és perzekúciós módszerekhez való visszatérés jellemezte. A szociális problémáik megoldására irányuló igyekezet nem riadt vissza erőszakos munkába állításuktól sem. Hangsúlyoznunk kell, hogy az 1940-es évek második felében ez a tendencia és az adminisztratív-represszív módszerek domináltak. (Itt megemlíthetjük a Poprádi járás Nemzeti Tanácsának olyan rendelet kiadását célzó kísérletét, amely 1946-ban megtiltotta a romáknak a Magas-Tátrába való belépést; több nemzeti bizottság arra törekedett, hogy saját községéből kitelepítse a romákat: például a Bártfai járásban Lucska község, a Turóci járásban Hedvigfalva és Berestyénfalva folytatott vitát, amikor a romákat saját községeiken kívülre, a határba szerették volna telepíteni; vagy az arra vonatkozó javaslatok, hogy a romákat a németek után üresen maradt néhány községbe gyűjtsék össze és hasonlók.) Számos rendelkezés, szabályozás és direktíva született a különféle közigazgatási szervek azon törekvéséből, hogy a romákat „közhasznú munkára” fogják. Több háború előtti, sőt a Szlovák Köztársaság idejéből származó, módosított és javított rendeletet érvényben hagytak, amelyekhez a Belügyi Meghatalmazotti Hivatalban különféle belső utasításokat csatoltak a feketekereskedelem, a koldulás, a csavargás, a vadorzás és hasonló jelenségek tilalmáról. Az illetékes szervek érzékelték a törvények hiányát,

ezért hozzáláttak, hogy kidolgozzák és megfogalmazzák az új szabályozást, amelyben megtiltanák a vándorlást, előírnák a letelepítést és a pontos nyilvántartásba vételt, valamint a munkába állítást. Az állami közigazgatás állásfoglalásai világosan dokumentálják a romák kényszermunkatáborokba való összegyűjtésére és átnevelésére készült, 1947-ben tárgyalt azon terveket, melyek nem voltak elfogadhatók.

A különféle rendelkezések, javaslatok és tárgyalások kontextusában 1947-ben elvégezték a háború utáni első cigány-roma összeírást Csehszlovákiában, amelynek eredményét a további lépések megtételének feltételeként és kiindulópontjaként értelmezték. 101 190 romát írtak össze, ebből Csehországban 16 752, Szlovákiában 84 438 személyt, és nem zárták ki azt sem, hogy egyesek kimaradtak az összeírásból. Az összeírás gyakorlati haszna minimális volt, mert az 1948 elején végbement politikai változások az összeírási akciót és a tervezett rendezést megghiúsították.

Jelentős tény a roma etnikum képviselőinek 1948-as kísérlete saját kulturális szervezet létrehozására. A Szlovák Cigányok Egyesületének határozott törekvése az volt, hogy a kommunista hatalomátvétel után a roma kisebbségnek ne csupán kulturális érdekeit képviselje. A hiányos információk ellenére ez a tény bizonyítékul szolgál arra, hogy a roma társadalom tagjainak többsége általánosan alacsony kulturális és szociális szintje ellenére készen állt rá, hogy megszervezze magát és követelje a saját fejlődésének kérdéseiben való részvétel jogát.

Az 1950-es évek elejétől a CSKP KB határozatának 1958-as elfogadásáig tartó időszak a maga ellentmondásosságával, heterogén jellegével együtt egyfajta átmeneti, kísérleti időszakot jelent az ún. romakérdés szociális felfogású megoldásában. Ezen időszak kezdetén a romaproblematika két - etnikai és szociális - oldalának szembeállításában határozták meg az egész elkövetkező időszak irányvonalát. Az etnikai oldalt elvetették és eljelentéktelenítették, s a szociális asszimiláció politikáját helyezték előtérbe. Ez egyrészt a romák segélyezésének és védelmének paternalisztikus vonásaiban, másrészt abban nyilvánult meg, hogy elutasították és megszüntették a romák elleni összes előző represszív eljárást, ide értve az 1927/117-es számú, vándorcigányokról szóló törvényt is.

Az állami közigazgatás különféle szintjein, a kultúra szférájában elindult kezdeményezésekben, a különböző tanácskozásokon és a minisztériumok közötti tárgyalásokon, valamint az egyéni kezdeményezésként és a romák képviselőivel szervezett találkozókön makacsul elutasították mindazokat a javaslatokat és terveket, amelyek az irányvonal meghatározására, az ún. roma-kérdés lényegének és tartalmának tisztázására és megértésére törekedtek. Azt várták, hogy a roma lakosság szociális és gazdasági helyzete automatikusan javulni fog, s az ún. cigánykérdés Szlovákia iparosítási menetétől függően megoldódik. Az állami romapolitika filozófiáját így direktív módon Prágában a szlovákiai viszonyok objektív ismerete nélkül fogalmazták meg.

Az 1950-es évek elején folyó vitákban lepleződött az az ellentmondásos hozzáállás, amely a romaproblémát nemzetiségi kérdésként értelmező elképzelésekkel szemben fogalmazódott meg. Eközben a Szovjetunió 20-as, 30-as évekbéli azon hasonló gyakorlatára hivatkoztak, amely az ún. kis nemzetiségek vagy kis nemzetek problémáinak megoldásával összefüggésben elismerte a romák nemzeti sajátosságait is. Azon elképzelések, miszerint a romákat nacionalizálni kell, elő kell segíteni öntudatosodási folyamatukat és pozitív etnikai emancipációjukat, támogatni kell a kulturális-nemzetiségi autonómia politikáját, nem valósulhattak meg. Nem lehetett túllépni a marxista nemzetiség-felfogás ideológiai meghatározottságán és a romák etnikai fejlődésében a nemzetiségi stádium elérését

célzó lehetőség a priori elméleti elutasításán. A romák „kötelesek” voltak összeolvadni a többségi társadalommal, még akkor is, ha továbbra is felvetődött az igény önkormányzati egységek kialakítására a roma lakosságú területeken, a saját funkcionáriusokkal és saját értelmiséggel rendelkező önálló községektől („legjobb lenne őket valamilyen téglagyár köré koncentrálni”) bizonyos, munkaerőhiánnyal küzdő területek benépesítésén át (erre Morvaországban Osoblažsko körzetét javasolták) egészen a kompakt, önálló roma területi régiók kialakításáig a cseh határ menti vidékek betelepítésével.

A belügyi tárca mindezeket a nézeteket a nemzeti tanácsok számára készülő országos iránylevek megfogalmazásakor elutasította, hivatkozva a romák életmódjára, gazdasági függőségére és általános szociális és kulturális elmaradottságára. Érveltek „a cigány nyelv és kultúra túlértékelése ellen is, ami a cigányok további izolációjához és ahhoz vezethet, hogy megmaradnak a régi életmód és gondolkodás mellett”. (A kulturális és népművelési tárca több 1953-as információja szerint abban az időben már nyomtatásra készen állt egy roma nyelvű tankönyv.)

A romák szociális asszimilálásának koncepciója *A cigány származású személyek viszonyainak rendezéséről* címmel 1952 márciusában kiadott iránylevekben fogalmazódott meg, amelyek a nemzeti tanácsok és vállalatok munkáját irányították a roma családok szociális problémáinak megoldására, a művelődésre, az egészségügyi és higiéniai jellegű kérdésekre és hasonlókra vonatkozóan. A kérdéskör szociális oldala és az állami politika szociális és karitatív irányvonala benne foglaltatik minden Szlovákiában ezután elfogadott intézkedésben és határozatban. Az 50-es évek közepén a szlovák iskolaügyi, kulturális, egészségügyi tárca és maga a Megbízottak Testülete is aktivizálódott a célból, hogy megoldják a munka-, a lakás- és az egészségügyi, valamint a higiéniai kérdéseket, a művelődés-oktatás problémakörét és az írástudatlanság felszámolását, a romák életszínvonalának emelését az állam sokoldalú támogatásával és az átnevelő tevékenység segítségével. Az 50-es évek folyamán az állam szociális-karitatív politikájában mindinkább előtérbe került a romák történelmi és társadalmi elmaradottsága felszámolásának igénye. Az állam politikájának megvalósítása során a szociális gondoskodás passzív tárgyának helyzetébe hozta a romákat, és eltűrte visszaéléseiket is, még ha néha bírálóan rá is mutatott arra, hogy maguk a romák keveset tesznek azért, hogy kitörjenek elmaradottságukból.

Az egészségügyi tárca ösztönzésére, a Megbízottak Testülete határozatának alapján és az illetékes területi nemzeti bizottságok tevékenységéhez kapcsolódva 1955-ben és 1956-ban széles körű felmérést végeztek a roma településeken, amelyeket a nem kívánatos életmód, a fertőző betegségek és járványok terjedésének melegágyaiként, a romák elmaradottságának és izolációjának okozóiként határoztak meg. 1305 izolált települést írtak össze 14 935 putrival és a bennük élő 95 092 romával. Azokra a felszólításokra, amelyek többek között az egészségügyi tárcától érkeztek, a Megbízottak Testülete 1956. szeptember 18-án kelt, 39. számú határozatában kiadta a lakás- és családház-építés területi közigazgatási szervének, hogy dolgozzon ki tervet a legelmaradottabb roma települések felszámolására, az állami támogatással való egyéni lakásépítésre, az állami lakásépítésre, a határ menti területek betelepítésére, valamint a bányákba való toborzással összekapcsolt államilakás-kiosztásra.

A különféle rendelkezések elfogadása és gyakorlati megvalósítása során ebben az időszakban az államigazgatási szervek részéről újból felmerült és a gyakorlatban újra előtérbe került a roma családok letelepítésének szükségessége. Több járás bizonyította a vándorló csoportokkal kapcsolatos negatív tapasztalatait, hivatkozott ezek permanensen ismétlődő bűncselekményeire, valamint a büntetés és nyilvántartás

előli elmenekülésükre. Javaslatok tömege sürgette, hogy a roma lakosság problémáinak megoldását ne halogassák tovább. E fellépések hatására helyzetelemző tanulmányok készültek a CSKP KB ülésére, szigorúbb eljárást követelve. Rámutattak az átnevelő módszerek eredménytelenségére, a felvilágosító-nevelő munka alacsony hatékonyságára, a szociális asszimiláció politikájának gyér eredményeire. Mindez megváltoztatta a romakérdés megoldásának koncepcióját.

A változást egyértelműen kifejezte a CSKP KB 1958. április 8-i határozata *A cigány lakosság körében folytatandó munkáról*, amely a benne megfogalmazott feladatokkal és célkitűzésekkel bevezette a romák erőszakos asszimilálásának korszakát, amely 1970-ig tartott. A határozat szerint „el kell utasítani egyes közművelődési dolgozók azon törekvéseit, hogy az eddigi dialektusokból mesterséges cigány irodalmi nyelvet és irodalmat alkossanak, hogy cigány iskolákat és osztályokat hozzanak létre cigány oktatási nyelvvel”. Ezt újfent a romák elmaradottságával indokolták, és ezekben a törekvésekben a romák elzárkózásának további, nem kívánatos erősödését, átnevelésük lassítását látták.

A kitűzött cél - a romák társadalmi beilleszkedése, asszimilációja és beolvadása - elérésének érdekében minden párt- és állami szervnek, minden társadalmi szervezetnek arra kellett koncentrálnia, hogy megszűnjenek a romák foglalkoztatásában, egészségi állapotában, műveltségi színvonalában, lakás- és higiéniai körülményeiben mutatkozó fogyatékoságok. Nagyon igényes és több vonatkozásban megvalósíthatatlan feladatok végrehajtására utasították a vállalatokat, a nemzeti tanácsokat és az egészségügyi tárcát. A roma családok szociális-gazdasági hátrányainak megszüntetése érdekében az állam rendkívüli aktivitást mutatott foglalkoztatásuk növelésében (két év alatt 11 ezer romát állítottak munkába) és lakásproblémáik megoldásában (családok százai kaptak lakást, családok százai számára tették lehetővé az egyéni lakásépítést, és államköltségen elkezdtek felszámolni az első roma településeket, például Horka-Miklušovcén, Kendicén); számos intézkedést fogadtak el iskolaügyben is.

Hogy minél hamarabb teljesítsék a kitűzött célt, előre jelezték, hogy törvényben szabályozzák a romák vándorlásának betiltását és állandó letelepítését. Ezt követelte az állami közigazgatás minden szerve, mert az 50-es évek folyamán a romakérdés megoldatlan problémái össztársadalmi ügygé növekedtek (a lakosság többi részének veszélyeztetéséről volt már szó, amit a bűncselekmények elkövetése, a vándorcigányoknak a lehetséges büntetések alóli kibújása, a nyilvántartásból való szándékos kimaradása, élelmük és megélhetésük biztosításának illegális módszerei, életmódjuk egészségügyi aspektusai jelentettek; s amelyet gyermekeik írástudatlansága és az iskolaköteles korból kinőtt gyermekek iskolázatlansága súlyosbított). Az 1958/74. számú, *a vándorló személyek állandó letelepítéséről* szóló, 1958. október 17-én kelt törvény mintájának az 1956-ban a Szovjetunióban elfogadott párhuzamos tartalmú, a vándorlás betiltásáról szóló határozat tekinthető.

A törvény a nemzeti tanácsok számára előírta, hogy kötelesek segítséget nyújtani a vándorló személyeknek a letelepülésben, egyúttal büntetés terhe mellett megtiltotta a vándorlást. A büntetőszankciókról szóló 3. paragrafus csak 1959. március 1-jétől lépett életbe. E törvény koncepciója, megvalósítása, valamint végrehajtási utasításai ellentétben álltak az alkotmánnyal, és sértették az érintettek személyiségi jogait. A törvény meghatározta a letelepülés határidejét (március 1.), de 1958 decemberében kelt végrehajtási utasításai az érintett személyek névsorát csak 1959. február 3-6-án hirdették ki. A gyakorlati alkalmazás során a szankcionálásról szóló 3. paragrafust nem lehetett érvényesíteni, mert a nemzeti tanácsok nem tudták teljesíteni azokat

a feltételeket, amelyeket a törvény előírt: nem tudtak felkínálni minden vándorló személynek lakást és munkalehetőséget, mert se munka, se lakás nem volt elég. A vándor és fél-vándor romákat összeírták és daktiloszkópos nyilvántartásba vették, s ez lehetetlenné tette, hogy az illetékes nemzeti tanács engedélye nélkül a községet-várost elhagyják. A belügyi tárca jegyzékhez fűzött különféle belső instrukciói egyértelműen azt mutatják, hogy az állam a romák jelentős részével szemben különleges eljárást fogantatosított azokban az esetekben is, amikor nem feleltek meg azoknak a kritériumoknak, amelyek alapján a „nomád és félnomád” fogalmába besorolták őket (a gyakorlatban ennek értelmezése önkényes és nem egyértelmű). A nemzeti tanácsok ezeket a személyeket kiválogatták a jegyzékből (főként, ha nem tudták őket elszállásolni, foglalkoztatni, és így fel kellett őket szabadítani, hogy munkát kereshessenek maguknak). 46 500 személyt regisztráltak, holott a korábbi becslések 7-8 ezer vándorló romát feltételeztek; Szlovákiában 27 933 ilyen személy volt, ebből a 15 éven felüliek száma: 14 070, a 15 éven aluli gyermekeké pedig 13 863. A 15 évesnél idősebbek között 13 676 a cigány-roma és 412 az egyéb, ún. „világi vándor”.

A roma lakosság egy részének vándorlását egyszeri represszív eljárással, a lovak és szekerek felvásárlásával szüntették meg, néhányszor durva beavatkozásra is sor került (az összeírásra az embereket rendőri segédlettel vezették elő, s deportálással vagy munkatáborokba gyűjtéssel fenyegették meg). Tagadhatatlan azonban, hogy ezzel az erőszakos eljárással kezdődött a romák letelepítésének és állampolgári elismerésének folyamata.

A CSKP KB határozatának szellemében a párt- és állami szervek további intézkedéseket fogantatosítottak és kényszerítették rá a közigazgatás alacsonyabb szintjeire, hogy továbbra is teljesítsék a direktívákat, de a kitűzött célok már az 1960-as évek elején (a területi átszervezés után) teljesíthetetlennek mutatkoztak. A pártszervek nyomására a lakáskérdés megoldása egyre inkább az állami lakások kiosztására korlátozódott, bár nem volt belőlük elegendő, és az állam egyre nagyobb kötelezettségeket vállalt magára a romáknak nyújtott szociális és anyagi segítség, valamint az egészségügyi ellátás területén is.

Statisztikailag dokumentálható, hogy a CSKP KB határozatának teljesítése időszakában, 1958 és 1965 között az utasításoknak engedelmessé 16 600 romát állítottak munkába, felszámolták a 45 legszegényebb települést és mintegy 2500 putrit lebontottak, körülbelül 300 család lakás-problémája megoldódott, az 50-es évekhez képest kismértékben csökkent az írástudatlanság, javult a gyerekek iskolalátogatási gyakorisága.

A magas népszaporulat azonban oda vezetett, hogy ebben az időszakban is romlott a lakáshelyzet a roma településeken, amelyeknek száma a 60-as évek elején még gyarapodott, ahogyan lakosságuk száma is nőtt (1400 telep, körülbelül százezer lakos).

A jegyzékben szereplő romák valójában arra voltak kényszerítve, hogy megmaradjanak azokon a helyeken is, ahol nem találtak munkát, így sok olyan helységben, ahol nagy volt a roma lakosság koncentrációja, kritikussá vált a helyzet (mindenekelőtt Kelet-Szlovákiában).

Az 1960-as évek elejétől Kelet-Szlovákia - mivel ez a régió képtelen volt úrrá lenni a kialakult helyzeten - a romakérdés megoldását össz-szlovák vagy össz-állami ügygő kívánta tenni, követelése oda vezettek, hogy kikristályosodott egy újabb koncepció, amely a romák szétszórását és áttelepítését tűzte ki célul azon helyekről, ahol nagy koncentrációban éltek. Bizonyára az alulról jövő nyomás, a logikus indokok e koncepció elfogadásához vezettek. Lényegében azonban ez az elképzelés a romák irányított asszimilációjának folytatása árán elsősorban a szociális-gazdasági

problémákra kínált megoldást. E célra az állam jelentős pénzt különített el. E koncepció minden részletét törvényileg szabályozta a CSSZSZK kormányának 1965/302-es, 1965. október 13-i keltezésű rendelete, amelynek értelmében kormánybizottság alakult a cigány lakosság problémáinak megoldására, az össz-állami szempontú komplex eljárás garantálására (Csehországba akkor a tervek szerint körülbelül 14 ezer személyt akartak áttelepíteni). A romák áttelepítését és szétszórását célzó koncepció megvalósításával elsősorban a putrik és cigánytelepek felszámolását és a roma családok lakáskérdésének megoldását, másodsorban a roma fiatalság iskoláztatását kívánták elérni, és csak harmadsorban tartották szem előtt a munkába állítást. Ez a koncepció is a szocialista állam romakérdéshez való paternalista hozzáállását bizonyította.

A 60-as években tetőzik az állami politika asszimilációs törekvése és a romákkal szemben alkalmazott kényszer, ugyanakkor a szociális szférában a legnagyobb anyagi segítséget ekkor nyújtják. Ám az állam nem érte el a roma lakosság hátrányos helyzetének kívánt megszüntetését, mert sok elmaradott roma erőfeszítés nélkül kapott lakást és különféle segélyeket. Az államhatalom kihasználása és a visszaélések tendenciái megerősödtek.

Mindehhez a szétszórás és áttelepítés rosszul megtervezett és elhibázott koncepciója társult. A gyakorlatban kiderült, hogy a koncepció nem eléggé átgondolt, hogy a nemzeti tanácsok alkalmazottai szubjektív módszereket alkalmaznak, s arra törekednek, hogy minél hamarabb megszabaduljanak saját roma lakosságuktól; manipulációkkal és nyomásgyakorlással, mindennemű előkészítés nélkül küldtek át Csehországba roma családokat, anélkül, hogy biztosították volna számukra a feltételeket; átgondolatlanul és elhamarkodottan, elegendő cserelakás nélkül felvásárolták a putrikat, s közben visszaélve az előírásokkal a támogatást saját meggazdagodásukra használták; a cseh járások elutasítón viselkedtek, és visszaküldték Szlovákiába a roma családokat. A ráfordított hatalmas összeg ellenére a koncepció csődje két év alatt bekövetkezett, s ez oda vezetett, hogy 1968/384-es számmal újabb kormányhatározatot adtak ki, amellyel érvénytelenítették a cigány lakosság problémáinak megoldására létrehozott kormánybizottságot, és a romák ügyeire vonatkozó hatáskör átkerült a Munka- és Szociálisügyi Minisztériumhoz (egészen 1990-ig).

A romaprobléma új dimenzióba került az 1968-1969-es megújítási folyamat során. Még ha újfent el is utasították a készülő nemzetiségi törvényben való nemzetiségi státútum elismerésének követelését, de engedélyezték a Cigányok-Romák Szövetségének, kulturális-társadalmi intézményének működését, amely 1969 és 1973 között folytatta tevékenységét.

1966 és 1971 között további 4750 putrit semmisítettek meg, amelyekből 23 700 embert költöztettek át; állandó munkához juttattak 6000 romát, a szakmunkásképzésbe körülbelül 750 fiút és lányt vontak be. Mindennek ellenére az 1970-es népszámlálás eredményei Szlovákiában bizonyos mutatók rosszabbodására utaltak (úgy mint a lakáskérdés, a cseh vidékekhez képest minőségileg rosszabb szociális-gazdasági összetétel, kedvezőtlen demográfiai jellemzők, alacsony műveltségi szint).

Általánosságban meg kell állapítanunk, hogy a 70-es évek elejéig az állam hol erőszakos, represszív, hol fordítva, átnevelő, nem represszív módszereivel, a probléma szociális oldalára való kifejezett összpontosítással, a roma lakoságnak nyújtott szociális-karitatív segítséggel elért asszimilációs sikereket. De azzal, hogy etnicitásukat nem vette figyelembe, fékezte etnokulturális fejlődésüket, a szociális gondoskodás tárgyának passzív szerepébe kényszerítette őket. A komplexitás hiánya

éppen abban rejlett, hogy nem használták ki a pozitív etnikai fejlődés lehetőségeit arra, hogy a romák a saját erejükből emelkedjenek a társadalom egészének színvonalára, hogy pozitív értelemben alkalmazkodjanak és asszimilálódjanak.

Az irányított asszimiláció koncepciójának eredménytelensége az állami szerveket arra ösztönözte, hogy átértékelje a roma etnikummal kapcsolatos tevékenységét, és kidolgozza a romák sokoldalú társadalmi és kulturális integrációjának, a többi polgár átlagos élet- és kulturális színvonalára való fokozatos felfejlesztésének koncepcióját. A szándékok egyre világosabban hosszú távú, többgenerációs potenciális tervként fogalmazódtak meg, mert a többségi társadalom fokozatos fejlődése és felemelkedése, valamint a roma népesség rendkívüli számbeli növekedése miatt egyre mélyült a szakadék, nőtt a feszültség romák és nem romák között.

Az állami szociális politika rendelkezéseinek alapelvei, amelyeket az 1972/231-es kormányhatározat tartalmaz, és amelyeket az 1976/29-es határozattal egészítettek ki, megváltoztatták a roma lakosságról való gondoskodás prioritásait, és a célt újra minden munkaképes roma polgár munkába állításában, a roma ifjúság nevelésében, a felnőtt romák átnevelésében, a roma családok lakáskörülményeinek javításában, a megnövekedett bűnözés eliminálásában jelölte meg. A kormány később elfogadott határozatai pontosították és konkretizálták az egyes időszakokra vonatkozó elképzeléseket (az egyes ötéves tervek alapján kvótákat határoztak meg a roma gyerekek beiskolázására, a romák munkába állítási és lakásproblémáinak megoldására vonatkozóan) egészen 1989-ig.

Igaz, hogy az elkövetkező két évtizedben sikerült eredményt elérni, a romakérdés megoldásának több területén intenzívebbé vált a munka (ezek statisztikailag bizonyíthatóak), ám az állami szervek több terve irreálisnak bizonyult, s a halmozódó rendelkezés- és határozatsomagok gyakran csak a deklarált szándékok szintjén maradtak, az állami közigazgatás különböző fokozataira érkező leiratok nem változtattak a teljesíthetlenség tényén. Még ha a romák kulturális és etnikai sajátosságainak bagatellizálása csökkent is, az elkövetkező időszakban az állami politika megvalósításában kevéssé használták ki a roma kultúrában rejlő lehetőségeket, nem sikerült aktivizálni őket társadalmi-politikai téren sem, a felnőtt roma lakosság társadalmi aktivitása nem vált intenzív, különösen az elmaradottságban élő rétegekben nem. A romák egészen 1989 végéig csak minimális mértékben dönthettek (az állami szervek alkalmazottaiként) saját ügyeikben. Nem váltak és nem is válhattak saját társadalmi-kulturális integrációjuknak aktív résztvevőivé, és túlnyomó többségük passzív tárgy maradt a szocialista állam védőszárnyai alatt.

Romák a mai Szlovákiában

Szlovákiában 1989 novembere után a romák életében több jelentős változás állt be. Számos politikai és kulturális szervezetet alakítottak (Roma Polgári Kezdeményezés, Romák Demokratikus Uniójának Pártja, Romák Demokratikus Szövetsége, Roma Társadalom Kulturális Szövetsége, Romanyi Kultura, Roma Értelmiségiek Egyesülete, Ahinsa Roma), amelyek kulturális és politikai tevékenységet egyaránt folytatnak. A kommunista rendszer nem tekintette fontosnak, hogy a romák saját érdekeiket szervezett formában érvényesítsék. Ezért ma a roma szervezetek fejlődésükből és kikristályosodásukból adódó „gyermekbetegségekkel” küzdenek.

Az 1989 novembere utáni első időszakban számos roma politikai párt jött létre, számuk a roma kisebbség létszámához képest túlzottnak mondható. Programjaik áttekinthetlensége, széttagoltságuk és az egymás közötti kommunikáció hiánya oda

vezetett, hogy a ROI (Roma Polgári Kezdeményezés) kivételével a választásokon eredménytelenek maradtak. A ROI az egyetlen olyan roma politikai párt, amelynek a Polgári Fórummal és a szlovákiai Nyilvánosság az Erőszak Ellen mozgalommal koalícióban az 1990. júniusi választásokon sikerült képviselőit beküldenie az akkori CSSZSZK minden törvényhozó testületébe (a Cseh Köztársaság parlamentjében 5 mandátum; a Szlovák Köztársaság parlamentjében 1 mandátum; a szövetségi parlamentben 2 mandátum). Szlovákiában az 1992. júniusi választásokon és ugyanígy a legutóbbi parlamenti választásokon, 1994 szeptemberében a roma politikai pártok eredménytelennek bizonyultak. A roma politikai és kulturális szervezetek megalakulásuk óta gyakran lépnek fel egymással szemben ellenségesen, konfrontatívan (a roma sajtó hasábjain egymás elleni támadásaikkal saját híveiket és potenciális választóikat is dezorientálják). Egyes roma képviselők személyes ambíciói miatt folyik a közigazgatás különböző szintjein egymás kölcsönös befekettítése, s ez lehetővé teszi a romaproblémák megoldására irányuló konkrét intézkedések állandó halogatását, és a dotációk mértéktelen csökkentését azzal az indokkal, hogy a romák maguk sem tudják, mit akarnak, s hogy az állami szerveknek nincs kivel megtárgyalnia és megbeszélnie a roma kisebbség problémáit.

Ezen okokból és főként a választásokon való ismételt eredménytelenség miatt felmerült annak szükségessége, hogy a roma politikai és kulturális szervezetek számára platformot hozzanak létre. A roma szervezetek közötti viszonyok kikristályosodásának időszakában bekövetkezett az egységesülés korszaka. 1993 márciusában a Szlovákiai Romák Egyesületi Tanácsának (ARRS) megalakításában 17 roma politikai párt, kulturális és társadalmi szervezet vett részt. Azonban az ARRS tevékenysége is fokozatosan megbénult a fent vázolt okok és a roma kisebbség képviselőinek folytatódó személyes ellentétei és versengése miatt. A kölcsönös együttműködésre irányuló törekvés és a hatékony kommunikáció újjáélesztésére a roma szervezetek között 1995-ben került sor, amikor több csatlakozó párt és mozgalom szeptemberben létrehozta a Szlovák Köztársaság Roma Politikai Pártjainak Unióját (URPS SR). Így teljesült a Szlovák Köztársaság kormányának követelése is, amely a romákkal való tárgyalást azok közös képviselőjéhez kötötte. A létrejött új roma szervezet nyilatkozatot fogadott el, melyet a Szlovák Köztársaság kormányhivatalának, a köztársasági elnöknek és a parlamentnek címzett; ebben egyet nem értésüket fejezték ki a roma-problematika megoldásának gyakorlati lépéseivel kapcsolatban (főleg a kormány romapolitikája alapelveinek késedelmes megvalósítását nehezményezték), és követelték, hogy hozzanak létre kormány-meghatalmazotti funkciót a roma-kérdéskör megoldására (ezt előterjesztették 1994-ben a Smolenicében szervezett roma-szimpozium memorandumában is).

A Szlovák Köztársaság kormánya 1991. április 9-én kelt 153. számú határozatában elfogadta a kormány romapolitikájának alapelveit: 1. A romák egyenjogúsítása a Szlovák Köztársaság területén élő többi nemzetiséggel. 2. Azonos jogosultsággal a szociális támogatásra rászorultság esetén a romákat az állam egyenjogú polgárainak nyilvánítja. 3. A szlovák kormány érvénytelenítette a kommunista korszakban kialakított központi irányítást a romaproblémák megoldásában, egyszersmind a jogköröket és a felelősséget a helyi képviseletekre ruházta át. Az alapelvek jelentős történelmi mérföldkövet jelentenek az állam-roma viszonyban. A megelőző fejlődést és a hosszú távon gyakorolt, a romák asszimilálására irányuló korábbi kísérleteket nem lehet egyszerűen csak a romák nemzetiségi státusának formális, „de jure” elismerésével meg nem történtté tenni. A törvényi szabályozásnak az életbe és a gyakorlatba való átültetése, a társadalom előítéleteinek és rögződött sztereotípiáinak felszámolása hosszú távú folyamat. A romák lehetőséget kaptak arra, hogy a

kormányhivatalokban, az Iskolaügyi és a Kulturális Minisztériumban dolgozzanak, s hatvan év után, az 1991-es népszámláláskor bejegyezheték roma nemzetiségüket, de az eredmények azt bizonyították, hogy etnikai tudatuk még mindig nem eléggé fejlett, és talán tovább él bennük a hovatarozásuk beismerésétől való félelem. Az elfogadott alapelveket az egyes tárcák keretein belül dolgozták ki, de megvalósításuk nem kielégítő (módosításuk már 1993 vége, a szepesváraljai események óta készül, ahol romaellenes diszkriminatív rendeletet adtak ki, melynek célja az volt, hogy a bűncselekményeket a roma polgárok személyiségi jogainak korlátozásával csökkentsék; ezt a rendeletet a parlament 1993 júniusában érvénytelenítette). A legjobb eredményeket a kultúra és az iskolaügy területén érték el, még ha a dotációk csökkenése nehezíti is a helyzetet, és nem világosak a roma gyerekek oktatásának finanszírozási kérdései sem. Szlovákiában roma nyelvű periodikumok jelennek meg (*Roma, Romano lil nevo, Luludi*), roma folklórcsoportok alakulnak; 1992-ben Kassán Romathan névvel hivatásos színház alakult, a rádió és a televízió a romák számára speciális műsorokat sugároz, roma irodalom jelenik meg. A Nyitrai Tanárképző Főiskolán létrehozták a roma kultúra tanszékét, ahonnan már kikerültek az első végzősök, a roma gyerekek tanárai és a roma kultúra munkásai.

Az 1989 novembere utáni változások a romák életében más jelentőséggel is bírnak. A szlovákiai átalakulási folyamattal összefüggő gazdasági és szociális nehézségek legnagyobb mértékben éppen a roma kisebbséget sújtották. Alacsony iskolázottságuk és szakképzetlenségük miatt a romák nagyon nehezen érvényesülhetnek az újonnan formálódó munkaerőpiacon. Csak elhanyagolható arányban vesznek részt a gazdasági fejlődésben, és munkanélküliségük okán a társadalom legelesettebb részét képezik. Egyes régiókban a romák munkanélkülisége majdnem 80 százalékos, és így ez a jelenség helyenként kulturális-etnikai kérdéssé válik. A helyi önkormányzati szervek tevékenysége és főként a gazdaságélénkítés állam által támogatott regionális tervei, valamint a szlovák mezőgazdaság revitalizációja elengedhetetlen (a szepességi régióban újra folyik a termés roma-csoportok általi illegális „betakarítása”, s éppen a magas munkanélküliségi arány, a szociális biztonság elvesztése, a szegény roma családok nyomorának növekedése miatt).

A roma népesség demográfiai mutatóira (főként a gyermekek és a fiatalok magas arányára) való tekintettel - és néhány más jellemzőjét tekintve is - jelentős munkaerőtömeget képvisel, amely a jövőben Szlovákiában nagymértékben befolyásolja majd azon régiók szociális-gazdasági és ipari fejlesztésének lehetőségeit, amelyekben e népesség él.

A roma munkaerő nagy része alacsonyan kvalifikált, illetve szakképzetlen (1989 novembere előtt az összes roma alkalmazott 90 százaléka a társadalmi osztálystruktúrában a munkásosztályhoz tartozott, miközben nagy részük szakképzettséget nem igénylő munkát végzett). Az ilyen munkák elvégzéséért kapott, gyakran jelentős javadalmazás nem is motiválta őket arra, hogy magasabb képesítést szerezzenek. Ma már a romák többsége a munkaadók számára épp alacsony műveltségi és képesítési szintje, valamint laza munkaerkölse és - fegyelme miatt elfogadhatatlan, de vannak arra is példák, hogy a munkaszerzésnél diszkriminálják őket. Az építőiparban és a hozzátartozó ágazatokban a termelés nagyon lecsökkent, s a romák számára nincsenek helyettük más munkahelyek. Szlovákiában a roma népesség nagy része vidéken él, de rendszerint ott sem képes munkát találni, hogy családját eltartsa (nagy részük sem a múltban, sem a jelenben nem rendelkezik tulajdonnal, amelyből végső esetben meg tudna élni). 1989 előtt a roma férfiak 60 százaléka más községbe és városba járt munkába. Jelenleg a munkaerő-kereslet korlátozott volta miatt a városokba irányuló mozgás lelassult. Az a helyzet, ami egyes

régiókban vagy néhány községben kialakult (ahol több száz munkaképes felnőtt korú roma lakik), sürgősen megköveteli a regionális és a nagyon specifikus helyi viszonyok megváltoztatását, hogy elejét vegyék egész községek szociális hanyatlásának. Elkerülhetetlenül szükség van az aktív foglalkoztatás átgondolt regionális és helyi politikájára, megfelelő munkahelyek teremtésére, átképző tanfolyamok szervezésére.

Korábban a roma családok jövedelmének nagyobb része (elsősorban a népes, szociálisan elmaradott és izolált helységekből) a szociális juttatásból származott. A munkával szerzett jövedelmek kis aránya a romák egy részében kifejlesztette az előző rendszer ún. szociális vívmányain és szociális gondoskodásán való élőködés különféle formáit, és nem ösztönzött keresőtevékenységre, nem keltett művelődési igényt. Ezek a tények nem sokat változtak, mert a munkanélküliek segélyezésére vonatkozó első jogi szabályozások is túlzottan jóindulatúnak bizonyultak, ugyanúgy, mint a vállalatok átalakításánál és felszámolásánál fizetett lelépési díjak kifizetése, s ez a romák egy részéből azt váltotta ki, hogy alkalmi látszatelőnyökért könnyelműen elhagyja munkahelyét. Azonban hamarosan a problémák bűvös körében találta magát: elszigetelődött, alapvető egzisztenciális problémáival és kulturális-civilizációs elmaradottságának újratermelődésével magára maradt. A másik oldalon tény, hogy a romák jelentős részének vállalkozói aktivitása kiszélesedett, bár törvényesség és törvénytelenesség határán egyensúlyoznak, illegális kereskedelmet folytatnak és ezzel összefüggő bűncselekményeket követnek el, kihasználják a törvényekben rejlő, joghézagokat, hiányosságokat; e tevékenységek a romák egy részének (azoknak is, akik munkanélküli-segélyt és szociális támogatást kapnak) hatalmas, ellenőrizhetetlen nyereséget hoznak.

Amennyiben a piactársadalomban a lakosság bizonyos rétege, ideértve a romák egy részét is, akarva-akaratlanul a szociális védőhálótól való függésben találja magát, ahol garantálják számára azokat az alapvető szociális „járandóságokat, amelyek bár a legalacsonyabb szinten, de fedezik az életszükségeit, akkor az a kérdés, hogy milyen pénzügyi eszközök állnak az átgondolt foglalkoztatáspolitikai rendelkezésére, és ezeket hogyan lesz képes a roma-társadalom kihasználni. A szlovák társadalom és gazdaság átalakulásának jelenlegi, átmeneti időszakában egyelőre nincs meg a szükséges motiváció az elmaradott roma rétegek életmódjának megváltoztatásához; a műveltség alacsony társadalmi presztízse és a kvalifikált munka alulfizetettsége nem kényszeríti a romákat arra, hogy művelődjenek és növeljék szakképzettségüket, és hiányzik a kedvező légkör is. A roma család értékrendjét az változtathatná meg, ha tudatosodna benne az a tény, hogy a kvalifikálatlan munkaerőre a jövőben nem lesz társadalmi igény, s hogy a roma család és etnikum életének minőségi változásához a döntő előfeltétel a szakképzettség megszerzése lesz. Ehhez persze elengedhetetlenül szükség van a társadalom egészének gazdasági fejlődésére és politikai stabilitására.

A szlovákiai roma kisebbség élő és dinamikus társadalom. A diszkrimináció és üldözés időszaka után esélye és reális lehetősége van arra, hogy befolyásolja azokat a feltételeket, amelyek között él. A romákkal szemben a kommunista rendszer alatt foganatosított intézkedések időszakából eredő alapvető tapasztalat és felismerés, hogy semmilyen, még a jónak gondolt szándék sem éri el a célját, ha azt a roma társadalom nem fogadja el. Ezért a kormány részéről minden őszinte szándékú törekvés a roma-problémák megoldására csak akkor lehet eredményes, ha nem kívülről erőltetik, hanem maguk a romák mérlegelik, akik mégiscsak a legjobban ismerik saját problémáikat, amelyekről nekik kell véleményt formálniuk, és azután saját közösségükön belül nekik is kell elfogadtatniuk ezeket.

FORRÁSOK

- Bačová, V.: Rómska menšina. In: Zel'ová, A. a kol.: *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava 1994.
- Bačová, V., Zel'ová, A.: Etnické menšiny na Slovensku. *Sociológia* 25. 1993. 4-5. Definitívne výsledky sčítania ľudu, domov a bytov cigánskeho obyvateľstva 1970. SŠÚ. *Demografie* 1967, 1968, 1969.
- Horváthová, E.: *Cigáni na Slovensku*. Bratislava 1964.
- Jurová, A.: Riešenie rómskej problematiky na Slovensku po druhej svetovej vojne. In: *Neznámi Rómovia*. Bratislava 1992.
- Jurová, A.: *Vývoj rómskej problematiky na slovensku po roku 1945*. Bratislava 1993.
- Jurová, A.: K otázkam demografického vývoja Cigánov-Rómov na Slovensku. In: *Fenomén národnosti (ethnicity) a náboženstva v demografii strednej Európy*. Bratislava 1995. Liégois Jean-Pierre: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Rada Európy 1995.
- Mann, A. B.: Formovanie etnickej identity Rómov na Slovensku. In: *Minority v politike*. Bratislava 1992.
- Mann, A. B.: Vývoj rómskej rodiny v dvoch spišských obciach. *Slovenský národopis* 1990. 4.
- Mann, A. B.: *Kultúra Rómov v strednej a východnej Európe*. Materiál pre UNESCO. 1994.
- Návrh rozpracovania Zásad vládnej politiky k Rómom a ich zabezpečenie v rezorte školstva*. 1991.
- Neznámi Rómovia*. (Zbor.) Bratislava 1992.
- Romano l'il, Romano l'il nevo* (od r. 1991)
- Rómovia na slovensku a v Európe. Informačné a dokumentačné stredisko o Rade Európy*. Bratislava 1995.
- Sčítanie obyvateľ'ov v ČSFR k 3. 3. 1991. Predbežné výsledky*. Statistický zpravodaj 1948. Srb, V.: Cikáni v československu. *Demografie* 1969. 3.
- Šedivý, V., Maroši, V.: *Postavenie národnostných menšín v Slovenskej republike*. Minority Rights Group Slovakia 1996.
- Zásady vládnej politiky k Rómom*. 1991.
- Zprávy a rozborý 1983*. Cikánské obyvateľstvo a jeho bydlení podle údaj sčítání lidu, dom a byt 1980 (definitívni výsledky).

ANNA JUROVÁ

The Roma/Gypsy in Slovakia since 1945

Similarly to the Ex-Czechoslovakia, the independent Slovak Republic is one of the countries where the proportion of the Roma population is very high. In some regions as well as in some districts of Eastern Slovakia their percentage is above the national average. First, the paper analyses the history of Roma demographic data and the socio-economic problems emerging since the World War II. Till the beginnings of the seventies, the state achieved some gains in assimilation using both violent, repressive methods and education, indulgence, concentrating on the social aspects by a charitable help given to the Roma population. Nevertheless, the problem remained unsolved. These problems were hidden till November 1989. The transition raised more acutely the dilemmas attributed to the cultural underdevelopment of Roma population caused by the existential problems and the bad situation caused by the constant reproduction of this underdevelopment. Since 1989 the possible solutions have also raised.